

УДК 378:005.6

М. В. БІЛОЗЕРОВА

АНАЛІЗ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Вивчено та проаналізовано європейські системи вищої освіти в умовах інтеграції в європейський освітній простір, а також спільні та відмінні риси систем вищої освіти в європейських країнах.

Ключові слова: Європейський освітній простір, вища освіта, євроінтеграційний процес.

The article is devoted to the study and analysis European systems of higher education in terms of integration into The European Higher Education Area. Joint and distinctive features have higher education systems in European countries.

Key words: European educational space, higher education, eurointegration process.

У процесі здобування освіти людина засвоює матеріальні й духовні культурні цінності. Одна з місій освіти полягає в тому, щоб сформувати в молодого покоління відповідальне ставлення до збереження й збагачення історичних, наукових і культурних цінностей. Освіта й культура залишаються в центрі уваги всього світового співтовариства. Вони є провідними чинниками суспільного прогресу й розвитку цивілізації.

Для забезпечення прогресивного розвитку освіти в світовому масштабі важливо знати специфіку систем освіти різних країн. Ця специфіка виявляється в моделях освіти, в освітніх цілях, змісті освіти, формах, видах і якості освіти [5].

Аналіз проблем державного управління вищою освітою відображено в працях відомих вчених, а саме: В. Андрущенко, Ю. Амосова, С. Клепка, В. Кременя, В. Огнев'юка; системи вищої освіти країн Європи та принципи і шляхи їх інтеграції в європейський освітній простір розглядають такі науковці: І. Бабин, Я. Болюбаш, В. Буріга, М. Згуровський, О. Коваленко, Ю. Рашкевич, М. Степко, Т. Фініков. Більшість науковців позитивно оцінюють курс національної вищої освіти на євроінтеграцію через приєднання до Болонського процесу, при цьому вдаються до критичного аналізу всіх його аспектів, що можуть мати як позитивні, так і небажані наслідки.

Мета статті – простежити тенденції та закономірності розвитку в управлінні системами вищої освіти європейських країн, спільні й відмінні риси в реалізації механізмів державного управління вищою освітою країн – учасниць Болонського процесу, придатних для застосування в управлінні освітою України.

Для більш чіткого визначення кола проблем, які постали перед світовою вищою освітою загалом і перед національними системами вищої освіти, зокрема, необхідно проаналізувати основні параметри національних систем вищої освіти окремих країн – учасниць Болонського процесу та перебіг системних трансформацій, які вже здійснено та планується провести найближчим часом.

У таблиці наведено основні характеристики національних освітніх систем окремих європейських країн.

Аналіз наведеної в таблиці інформації показує, що в кожній країні Європи освітні системи формувалися впродовж кількох століть і увібрали в себе багаті національні духовні й культурні традиції. Національні освітні системи є найбільшим багатством кожної країни, предметом національної гордості й престижу. Будь-яка руйнація цих досягнень для кожної країни була б непоправною втратою. Учасники Болонського процесу добре усвідомлюють таку небезпеку, а тому серед глобальних завдань вбачають головне – вибрати оптимальний спосіб інтеграції, в результаті якого національні системи нічого не втратять, а навпаки, отримають можливість взаємозбагачення й взаємодоповнення [2; 6].

Системи освіти в різних країнах суттєво відрізняються одна від одної, а також відмінні від тієї, яка склалася в Україні. У зв'язку з цим у різних країнах існує невідповідність між організаційною структурою інститутів, термінами навчання, різними ступенями (бакалавр, магістр, доктор) та дипломами, які надають своїм випускникам вищі навчальні заклади.

В Європі, крім університетів, функціонує велика кількість вищих навчальних закладів різних типів, що викликає складнощі у визначенні значущості дипломів і уявленні про якість отриманої освіти, компетентність претендентів на робочі місця під час працевлаштування. Уникнути таких незручностей дозволить Додаток до диплома єдиного зразка. При цьому кожна країна збереже традиційну і найзручнішу для неї мережу вищих навчальних закладів.

Так, наприклад, подібний підхід вироблено у Франції, де, незважаючи на розбіжності, загальною основою сучасної організаційної схеми навчання у вищих навчальних закладах є належність освітніх програм та одержуваних внаслідок їхнього виконання кваліфікацій до одного з головних циклів вищої освіти. При цьому навчальний процес заснований на багатоступеневій системі, яка здійснюється по-різному в закладах університетського та неуніверситетського типу.

Сучасний стан розвитку Болонського процесу показує, що в усіх високорозвинених країнах світу уряди та громадськість, незважаючи на певні економічні кризи та соціальні трансформації, приділяють достатньо велику увагу освіті своїх громадян. Вони всіляко сприяють створенню умов для рівного доступу до освіти своїх та іноземних громадян, перш за все розуміючи, що головна мета освітнього процесу – це залучення до скарбниці загальнолюдських знань і культури, формування інтелектуального потенціалу держави та нації [1]. Прогресивна громадськість і культурна інтелігенція кожної країни усвідомлюють,

що освіта, передусім, є ефективним інструментом вирівнювання (нівелювання) соціальних протиріч суспільства. Надважливо, що саме через систему освіти відбувається ефективне стирання відмінностей у житті різних суспільних верств, що є основним критерієм формування громадянського суспільства.

Освіта дає можливість кожному піднятися до найвищих щаблів соціальної сходинки та міжнародного менеджменту. Причому керівники ринкової економіки, основаної на конкуренції, навіть заохочують особисту конкуренцію, яка виникає в процесі підготовки кадрів.

Досягнення такого стану в першу чергу забезпечуватиме єдине змістовне і якісне наповнення документа про отримання вищої освіти в будь-якій країні Європи. Практична реалізація цієї вимоги – Додаток до диплома.

Уніфікації на всьому Європейському просторі підлягають такі освітні параметри:

- суспівність вищої освіти (співмірність рівнів і циклів навчання);
- зміст навчання за кожним кваліфікаційним напрямком і рівнем освіти, у структурі якого передбачено загальноєвропейський і національний компоненти;
- оптимальний спосіб організації засвоєння змісту освіти (навчального процесу) з метою забезпечення співмірності й взаємозарахування – кредитно-модульна та кредитно-трансферна системи;
- наявність єдиних стандартів якості вищої освіти;
- єдині “вимірники” для оцінювання навчальних досягнень і якості кінцевого та проміжних результатів засвоєння змісту освіти [2].

Усі інші напрями вдосконалення національних освітніх систем кожна країна може обирати, виходячи із власних пріоритетів соціально-економічного розвитку та соціальних вимог і потреб.

Перебіг Болонського процесу показує, що успіх на шляху просування до його кінцевої мети, реформування освітніх систем різних країн значною мірою залежить від ставлення до нього державних органів управління.

У цілому помітна загальна тенденція: там, де ступінь автономії вищих навчальних закладів вищий, результатів було досягнуто швидше. В окремих країнах, зокрема в Україні, багато питань “зависли” і залишились на рівні декларування [3]. Причиною такого стану стали, з одного боку, інертність управлінських механізмів, з іншого – консерватизм суспільного мислення, що виявляється в опорі суспільства змінам і нововведенням, в яких подекуди вбачається надуманість, а то й абсолютна недоцільність.

Наприклад, в Україні під тиском держави впроваджено незалежне оцінювання, і в той же час уже під тиском громадськості скасовано щойно запроваджене 12-річне навчання в середній школі. Слід зазначити, що в Європі навчання триває 12-13 років, а тому з точки зору мобільності випускники українських шкіл за бажання навчатися у вищих навчальних закладах за кордоном матимуть проблеми з поданням документів.

Основні характеристики національних освітніх систем

Формування системи вищої освіти	Україна	Франція	Італія
Органи управління	Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Управління освіти і науки обласних державних адміністрацій, адміністрації вищих навчальних закладів, органи студентського самоврядування	Міністерство освіти, навчальні заклади з розвинутою структурою	Міністерство університетів і науково-технологічних досліджень; планувати і здійснювати розвиток наук. досліджень; складати трирічні плани розвитку ун-в; розподіляти кошти між закладами згідно з законом; координувати участь Італії у міжнародних програмах
Структура освітньої системи	бінарна	бінарна	унітарна
Типи вищих навчальних закладів	Університети, академії, інститути, консерваторії, коледжі, технікуми	Університети, заклади із селективним зарахуванням: вищі школи, університетські технологічні інститути, секції вищих техніків, спеціалізованої (вищої) школи	Університети: (державні й «вільні» самоуправління), неуніверситетські заклади: інститути мистецтв під егідою інспекторату мистецького навчання, інститути під егідою інших міністерств
Документи про освіту, кваліфікації, ступені, термін навчання	Диплом молодшого спеціаліста – неповна вища освіта – 2-3 роки, диплом бакалавра – базова вища освіта – 3-4, диплом спеціаліста – повна вища освіта роки – 1-3 роки	Диплом першого циклу про загальну (DEUG) або науково-технічну (DEUST) університетську освіту – 2 роки; другого циклу – диплом ліценціата (licence) після першого року, а диплом магістра (maîtrise) після другого, третій цикл – диплом про спеціальну вищу освіту (DESS) або поглиблену освіту (DEA)	Diploma universitario – короткий цикл 2-3 роки; Diploma di laurea – регульовані професії повний цикл 4 – 6 роки; Diploma di specializzazione – професійна кваліфікація спеціаліста додаткові 1-2 роки; Diploma di ricerca (Ph.D.) – доктор наукових досліджень 3 – 5 років
Навчання студентів-іноземців	Рівний доступ для всіх громадян на засадах ЗНО	Посідає третє місце у світі з прийому учнів-іноземців. Вимоги до студентів: знання мови, мати грант, визнання документа про освіту від закладу, де буде навчатися	Визнаний атестат, іспит з італійської мови, конкурсні екзамени, резервування місць. Місія надаються у такому порядку: громадянам країн ЄС; країн, що розвиваються; країнам без вищої освіти або немає бажаної програми
Визнання закордонної кваліфікації	Підписано основні конвенції Ради Європи та ЮНЕСКО про взамовизнання Дипломів, укладено також двосторонні угоди. Визнання дипломів про вищу освіту та наукові ступені здійснюється через окрему експертизу	Підписано майже всі міжнародні конвенції; укладено двосторонні угоди з багатьма країнами	Визнає міжнародні та європейські бакалаврати; Франція, Бельгія, Іспанія автоматично визнаються атестати; Франція та Іспанія передача кредитів; Франція, Іспанія, Німеччина – двосторонні угоди про визнання дипломів з університетами

окремих європейських країн

<i>Великобританія</i>	<i>Німеччина</i>	<i>Росія</i>	<i>Польща</i>
Міністерство освіти й науки, ради університетських фондів Англії, Шотландії та Уельсу	Федеральне та земельні міністерства освіти і науки, Спілка ректорів ВНЗ	Федеральні (центральні) державні органи управління освітою; федеральні відомчі органи управління освітою; державні органи управління освітою суб'єктів Російської Федерації	Міністерства, яким підпорядковані найбільші (державні) заклади. Центральна Рада з вищої освіти
бінарна	бінарна	бінарна	бінарна
Університети, у складі яких є коледжі, магістерські та докторські школи, дослідні інститути, наукові центри, обсерваторії та ін. Неуніверситетські технічні коледжі, більшість із яких підпорядковано Комітету з технологічної і бізнесової освіти (ВТЕС)	Університети, вищі фахові школи, вищі школи (коледжі) мистецтв і музики	Університети, академії, інститути, коледжі, технікуми	Класичні, політехнічні і вищі технічні університети, профільні академії; вищі педагогічні школи; вищі академії мистецтв. Неуніверситетські заклади: технікуми, училища, вищі профшколи
Диплом першої кваліфікації (undergraduate degree) бакалавр гумантарних, природничих чи педагогічних спеціальностей 2-3 р.; архітектурних, інженерних спеціальностей та менеджменту – 3-4 роки, ветеринарії та медицини – за 5-6 років. Диплом вищої кваліфікації (postgraduate degree) – магістр. Докторський рівень(PhD) – доктор філософії. Немає єдиного, зразка диплома про освіту	Диплом спеціаліста, в університетах – магістра 3 – 5 років	Проміжний сертифікат про неповну вищу освіту дворічна базова, другий цикл 2 роки – бакалавр, більше дисциплін спеціалізації – спеціаліст. Кращі отримують кваліфікацію магістра тривалість вищої освіти не менше 6 років. У докторських студіях – кваліфікація «спеціаліст з розширеною освітою»	Професійні кваліфікації – ліценціат, інженер; Заклади університетського рівня магістр – 5 років та надає право вступу на докторські студії
Суворий відбір. Звернення до служби прийому(UCAS) документ про освіту, який дає доступ до університету, співбесіда	Конкурсний відбір документів, іспити з німецької мови. Рекомендується 1-річне навчання у спеціальних підготовчих коледжах	Рік на мовних курсах, на загальних засадах (іспит, співбесіда), міждержавний обмін, атестат про середню освіту, контракт	Іноземці приймаються на загальних підставах, витримавши іспит з польської мови
Підписано майже всі міжнародні конвенції; укладено двосторонні угоди з багатьма країнами	Укладено двосторонні угоди з усіма сусідами, визнання освітніх документів для представників цих країн здійснюється автоматично	Підписано основні міжнародні конвенції; укладено двосторонні угоди з деякими країнами	Підписано практично всі європейські конвенції з порівняння і визнання освітніх кваліфікацій. Визнаються періоди розпочатої за кордоном вищої освіти за наявності відповідних доказів

Принциповим питанням інтеграції освітніх систем є ступеневість вищої освіти. Об'єктивно ступеневість освіти спостерігається в усіх освітніх системах. Однак у кожній країні вона формувалась за власною траєкторією. Наприклад, базовий ступінь вищої освіти існує скрізь, проте він відрізняється термінами навчання й змістовою наповнюваністю.

Найскладнішим виявилось завдання щодо введення двоступеневої освіти. Це пов'язано з великим різноманіттям національних систем освіти. Так, Франція має найбільшу кількість “сходинок” – три (“ліценціат” – 3 роки навчання, “метріз” – 4 роки, дипломи поглибленого навчання – 5-6 років від моменту закінчення середньої школи). У Німеччині освіта фактично двоступенева, але перша стадія триває понад 4 роки і дає “неповноцінний” диплом. В Італії вважається, що “справжня” вища освіта може бути здобута не за 4 роки, а за 3. В Англії ступеневість існує близько 30 років, і досягнуто високої якості бакалаврських дипломів навіть у разі 6-семестрового (3-річного) навчання. В Україні до цього часу ступінь бакалавра має лише формальне застосування, суспільною думкою зовсім поки що не сприймається.

Таким чином, завдання полягає в тому, щоб перебудувати всі програми навчання, визначитися з обов'язковими термінами навчання на кожному ступені й обсягом навчального матеріалу. Там, де терміни скорочуються, постає питання посилення професійної (фахової) складової.

Прихильники поділу вищої освіти на два рівні – коротку та повну з присудженням, дипломів бакалавра та магістра обґрунтовують це тим, що скорочення часу першого рівня вищої освіти суттєво зекономить кошти бюджетів і забезпечить вищою освітою не 15 – 20 % молоді вікової групи 18 – 23 років, а значно більше.

Суттєвим питанням управління освітою є вироблення єдиної політики щодо змісту освіти.

Міжнародний досвід показує, що чим вищий рівень автономії мають ВНЗ, тим різноманітнішими стають навчальні програми і плани, суттєво різняться своїм змістом. Перелік навчальних дисциплін зростає, кількість обов'язкових зменшується. З одного боку, така розмаїтість забезпечує широкий спектр вибору і, так би мовити, захищає права громадян, але, з іншого – це призводить до неспівставності дипломів і якості підготовки фахівців у різних країнах, що дуже суперечить принципам Болонського процесу.

Більшість ВНЗ в Європі мають достатньо високий рівень автономії. Наприклад, в Англії заклади можуть самостійно розробляти навчальні плани та програми. Вони містять найрізноманітніші комбінації предметів з урахуванням інтересів студентів, можливістю вищого навчального закладу самому визначати обсяг знань відповідно до вимог суспільства та запитів ринку щодо змісту кваліфікованої праці.

У країнах із централізованою системою освіти (Франція, Німеччина, Польща, Україна) стандарт завжди існував у вигляді затверджених урядом навчальних планів, програм, підручників. Більшість навчальних планів мають обов'язкову

частину та додаткову (яка враховує індивідуальність студента), а також факультативну, за якої потрібно засвоїти суму знань самостійно.

Такі європейські країни, як Швейцарія та Німеччина, з федеративною структурою державного устрою обрали децентралізований і демократичний шлях розвитку національних систем освіти. Вищі навчальні заклади в Німеччині є юридично незалежними установами з правом на самоуправління. Вони мають повне право на визначення структури вищого навчального закладу, методів і змісту навчання, організації наукових досліджень.

У компетенції органів управління перебувають питання контролю якості освіти. У Великобританії введено загальнонаціональну перевірку успішності учнів і студентів з метою виявлення ступеня засвоєного ними матеріалу. У вищих навчальних закладах використовуються різні системи оцінювання навчальних досягнень: поряд із буквенною (якісною) застосовується кількісна кредитно-бальна система, яка дозволяє здійснювати рейтингове ранжування студентів. Ця система використовується також із накопичувальною метою під час навчання за кордоном або в межах безперервної освіти.

У встановленні методів діагностики знань студентів більшість британських університетів наголошує на підсумкових іспитах. Проте часто проводиться поточний контроль з урахуванням його результатів під час вирішення питання про перехід на наступний рік чи рівень.

Установа, яка проводить акредитацію вищих навчальних закладів, не торкається прерогатив навчального закладу з питань спеціалізації, а лише визначає якість підготовки інженерів з певної спеціальності та її відповідність рівневі підготовки у вищій технічній школі. Такою установою у Великобританії є Рада з питань якості вищої освіти (HEQC).

Актуальним у контексті інтеграції стає питання нострифікації документів про набуття вищої освіти.

У Великобританії немає встановлених правових норм щодо визнання закордонних дипломів і кваліфікацій. Академічні дипломи розглядаються суто індивідуально, а у випадку вимоги професійного визнання оцінку і перевірку ведуть визнані професійні асоціації, які мають право надати дозвіл на регульовану діяльність.

Європейські конвенції з визнання документів про освіту Великобританія ратифікувала, але вони стосуються лише шкільних атестатів і бакалаврських дипломів.

Італія є членом більшості міжнародних конвенцій з визнання Ради Європи та ЮНЕСКО, визнає і приймає Міжнародний та Європейський бакалаврати. Угоди з Францією, Бельгією та Іспанією забезпечують автоматичне взаємовизнання атестатів, які дають допуск в університети. З Францією та Іспанією вже відбувається процес передачі кредитів, а також підписано двосторонні угоди про визнання дипломів з університетами Франції, Німеччини та Іспанії, що значно розширює можливості студентів для продовження навчання та працевлаштування.

Дослідження процесів інтеграції показують, що держави не поспішають уніфікувати свої освітні системи [3]. Однак прагнення до окреслення освітніх стандартів і нострифікації дипломів у європейському контексті визнається

слухним з погляду на прогнозовану міграцію молоді, а також можливості навчання упродовж життя, перенавчання, пошуки праці поза рідною країною.

Грунтуючись на головних принципах Болонської угоди [1], можна зробити висновок: головними критеріями трансформацій у національних освітніх системах Європи має бути співмірність, співвіднесеність і взаємовизнання результатів навчання у вищих навчальних закладах, що перебувають у полі Європейського освітнього простору.

Дослідження сучасного етапу формування й розвитку освітнього простору вищої освіти та інноваційних тенденцій до забезпечення адекватного державного управління, аналіз наукових підходів щодо розуміння сутності й ролі державного управління модернізацією системи вищої освіти України в умовах євроінтеграційних процесів дають підстави для нижченаведених висновків:

За час дії болонських домовленостей виявлено й продемонстровано закономірні зближення і взаємозв'язок, взаємозумовленість і взаємопроникнення основних європейських освітніх систем.

Європейське співтовариство країн – членів Європейського Союзу прагне до об'єднання зусиль для вдосконалення національних систем освіти європейських країн на засадах всебічної інтеграції інтелектуального капіталу, тобто створення на теренах європейських держав своєрідного освітнього середовища, об'єднаного поняттям “Європейський освітній простір”.

Європейська перспектива загальноекономічної й соціальної інтеграції на сьогодні стала для України головним напрямом державної політики, а відповідно, і реформування системи державного управління освітою. Домінуючими рисами нової моделі освіти стають підвищення якості освіти, її доступність, ефективність та інноваційний характер.

У цьому контексті актуальним є критичне вивчення й аналіз болонських угод, результати їх запровадження в європейських країнах і адаптація зарубіжного досвіду до вітчизняної системи вищої освіти. При цьому освітня політика й стратегія націлена на збереження національних освітніх цінностей, кращих освітніх традицій, академічних шкіл тощо.

Література:

1. Болонський процес: стан та перспективи розвитку вищої освіти в Україні : зб. тез. доповідей ІХ всеукр. наук.-метод. конф., Київ, 18-19 листоп. 2010 р. – К. : НТУУ “КПІ”, 2010. – Ч.1. – 292 с.
2. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / [М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук та ін.] ; за ред. В. Г. Кремня. – Тернопіль : Навч. книга – Богдан, 2004. – 384 с.
3. Вхідження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження : моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд “Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики” ; кер. авт. кол. Т. В. Фініков. – К. : Таксон, 2012. – 54 с.

4. Нова динаміка вищої освіти і досліджень для соціальних змін та розвитку / за ред. І. О. Вакарчука ; упоряд. : Т. В. Фініков, Я. Я. Болюбаш, І. І. Бабин, Г. О. Усаєнко. – К. : Агентство “Україна”, 2009. – 64 с.

5. Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти : Указ Президента України від 30.09.2010 р. № 926/2010. – Режим доступу : <http://www.prezident.gov.ua>.

6. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communique of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bologna2009benelux.org>.

Надійшла до редколегії 08.04.2013 р.